

5. Басакин В.И. Возрастные особенности физической терморегуляции // Физиология человека, 1981, Т. 7, № 5. – С. 940-942.

6. Олефиренко В.Т. Водотеплолечение. – 3-е изд. – М.: Медицина, 1986. – с. 19-26.

7. Коц Я.М. Спортивная работоспособность в особых условиях внешней среды // Спортивная физиология: Учебн. для ИФК /Под ред. Я.М.Коца. – М.: ФИС, 1986. – С. 121-136.

8. Бяльский А.М., Ладный А.Я., Панышко Ю.М., Самолецкий А.М. Некоторые средства и методы восстановления работоспособности. Методические рекомендации. Львовский областной отдел здравоохранения. – Львов. – 1988. – С. 52-71.

М.М. ПИЛИПІВ, І.В. ВАНДА
СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СПОСОБУ ЖИТТЯ:
(НА МАТЕРІАЛАХ м. ЛЬВОВА)

Розглянуто диференціацію способу життя м. Львова, застосувавши методіку аналізу соціальної території. Наведено огляд соціально-географічних аспектів формування компонентів способу життя, зважаючи на глобальні, національні та регіональні тенденції розвитку міста.

Рассмотрено дифференциацию образа жизни г. Львова, используя методику анализа социальной территории. Наведён обзор социально-географических аспектов формирования компонентов образа жизни, учитывая современные глобальные, национальные и региональные тенденции развития города.

As the result of social area analysis methodology application in Lviv the differentiation of the life style is regarded. The social geographical issues of life style constructs formation, taking into account modern global, national and regional tendencies of city development, are reviewed.

Поняття “спосіб життя” широко вживається як у побутовому, так і науковому мовленні. Вітчизняні дослідження представлені найширше у кількох напрямках, зокрема медичному (аспект “здорового способу життя”), соціологічному (“стиль життя”, формування суб-культур) та економічному (оцінки низки показників). З географічної точки зору завданням дослідження способу життя є виявлення просторової диференціації його проявів та факторів формування. Надзвичайно актуальним є розгляд міського способу життя, оскільки реалії суспільного розвитку найінтенсивніше проявляються саме у містах, особливо великих. В українській соціальній географії питання вимірювання способу життя, як і його диференціації, не розвинені. У своєму дослідженні ми опиралися на теоретико-методичні напрацювання зарубіжних соціо-географів, що були апробовані ними для дослідження міст США, Канади, Західної Європи та інших регіонів світу. Також нами взято до уваги сучасні тенденції розвитку міст на поч. ХХІ ст., оскільки вони значною мірою визначають необхідність розгляду тих чи інших ознак як характерних для змін соціального життя міста.

В сучасній українській економічній науці “спосіб життя” пропонується розуміти як “всі види життєдіяльності людини, в процесі яких створюються блага (труд, суспільно-політична діяльність) та формуються потреби, як духовні (побут, духовність, культура), так і фізіологічні (раціональне харчування). Для оцінки способу життя населення регіону найчастіше використовуються такі компоненти, як “спорт”, “харчування”, “злочинність”, рідше – “культура та духовність”, найрідше – “туризм” і “санаторно-курортне дозвілля та оздоровлення” [3, с. 5].

Наукові дослідження соціальної диференціації простору міст, зокрема за способом життя населення, беруть початок від школи соціальної екології 20-х рр. ХХ ст. З 1950-х рр. розпочинається нова хвиля соціально-географічних досліджень міст, зокрема розроблено методологію аналізу соціальної території (Шевки та Белл, 1955). Останні розглядали місто як цілісну частину суспільства і вважали, що динаміка суспільного розвитку найяскравіше відображається у великих містах. Зміни сукупно виражаються у поступовому переході від традиційного примітивного до сучаснішого урбанізованого способу життя, і мають три головних напрямки прояву – соціальний ранг, урбанізованість та сегрегованість [4, с. 215]. Вони узагальнюються як конструкти (ознаки), кожна з яких характеризує тенденції, що проявляються у певних соціальних інститутах. Соціальний ранг (економічний статус) описується через тенденцію посилення стратифікації суспільства за критеріями спеціалізації (зокрема, професійної) та соціального престижу. Урбанізованість (сімейний статус) проявляється у послабленні традиційної організації сім’ї як соціального інституту. Сегрегованість

(етнічний статус) означає зростання формування окремих груп населення, виділених головним чином за етнічною ознакою.

Таблиця 1.

Диференціація соціальних показників по районах міста Львова*

Територіальна одиниця	Рівень зайнято с-ті, %	Частка осіб з вищою освітою, %	Спеціальний коефіцієнт плідності, ‰	Рівень зайнятості жінок, %	Коефіцієнт розлучуваності, ‰	Частка не-українців, %
Галицький	52,8	38,5	152	55,5	18,5	18,5
Залізничний	55,0	27,6	174	56,7	11,0	11,0
Личаківський	51,6	34,9	148	54,5	9,8	11,4
Сихівський	37,6	30,1	166	60,7	3,1	10,3
Франківський	53,0	36,8	163	57,6	10,1	15,1
Шевченківський	52,0	25,7	161	54,1	9,5	8,5
м. Львів	50,3	32,3	161	56,5	10,3	12,5

*Побудовано за даними відділу статистики населення Головного управління статистики у Львівській області

Соціальний ранг вимірюється значеннями зайнятості (рівень зайнятості працездатного населення) та освіченості (частка осіб з вищою освітою у віці старше 25 років). Урбанізованість ґрунтується на трьох показниках: плідності (кількість дітей у віці 0–4 років на 1000 жінок репродуктивного віку); зайнятості жінок (частка зайнятих жінок працездатного віку); розлучуваності (коефіцієнт розлучуваності). Соціальний ранг та урбанізованість є головними конструктами аналізу соціальної території. Сегрегованість (етнічна мозаїчність) вимірюється як частка неукраїнців у загальній кількості населення. Шевки та Белл 1955 у своєму дослідженні розглядали диференціацію міста за переписними дільницями, що дозволяло використати детальну та достовірну інформацію. У нашій роботі ми використовували дані по адміністративних районах м. Львова (табл. 1).

Аналіз соціальної території має як типологічну, так і теоретичну складову. Виокремлення типів соціальних територій передбачає наступні кроки [4, с.216–217]: порівняння величин показників здійснюється як просте порівняння, проте для більшої достовірності проводиться стандартизація; при виділенні інтервалів враховується середнє значення показника; до отриманих значень соціального рангу і урбанізованості застосовується дворівневий поділ, що дає чотири можливих типи соціальних територій; етнічна мозаїчність береться до уваги, якщо показник є вищим від середнього. Застосування вказаної методики дозволило типізувати райони міста Львова (табл. 2).

Таблиця 2.

Типізація районів міста Львова за соціальним рангом та урбанізованістю

Конструкти		Соціальний ранг	
		Нижче середнього	Вище середнього
Урбанізованість	Нижче середньої	Залізничний Шевченківський	Франківський
	Вище середньої	Сихівський	Галицький Личаківський

Низький рівень соціального рангу та міського способу життя в Шевченківському та Залізничному районах пояснюється дією низки чинників. У другій половині ХХ ст. межі міста значно розширилися; до складу згаданих районів ввійшли раніше сільські поселення, з забудовою садибного типу, тобто сільські жителі отримали статус міського населення, і зміна способу життя є вторинною щодо статусу. Значні площі займає виробнича зона, що не сприяє підвищенню соціального престижу районів. Водночас у етнічному складі населення частка українців вища середньоміської, тобто низька мозаїчність.

Особливим є Сихівський район Львова – наймолодший, створений у 2001 р., який характеризується низьким соціальним рангом та високою урбанізованістю. Це “спальний район”, забудований багатоповерховими житловими будинками у 1980-х рр. на місці однойменного села. Етнічна мозаїчність нижча середньої, оскільки район заселений головним чином вихідцями з сільської місцевості – українцями, що раніше були маятниковими трудовими мігрантами. Населення частково перейняло типову для великих міст поведінку, зокрема дуже висока жіноча зайнятість. Низький соціальний ранг впливає із низької зайнятості населення та нижче середнього рівня освіти населення.

Високий показник як соціального рангу, так і міського способу життя спостерігається в Галицькому та Личаківському районах. Ці райони займають найстарішу частину Львова, Галицький район є центральним. Яскраво виявлена джентрифікація – вторинне використання міських ресурсів, тобто ремонт та переобладнання старих будівель для нових потреб, найчастіше для розміщення закладів соціальної сфери або житла для людей з високими доходами. Етнічна мозаїчність в даних районах є найвищою (частка неукраїнців понад 15%), оскільки традиційно в центральній частині проживали вірмени, євреї, поляки; після приєднання до Радянської України у Львів було спрямовано потік керівних кадрів – переважно росіян та євреїв, які отримували помешкання, як правило, у цій же частині міста .

Теоретична складова аналізу соціальної території визначає встановлення зв'язків між показниками та їхні значення, які повинні зберігатися і при використанні методики для інших випадків. Значення зв'язків з'ясовується застосуванням математичного інструментарію, зокрема обчисленням коефіцієнту кореляції Спірмена. Результати цього етапу роботи для міста Львова наведено у табл. 3.

Таблиця 3.

Коефіцієнти кореляції Спірмена для м. Львова

Показники	Зайнятість	Освіта	Плідність	Жіноча зайнятість
Освіта	+0,09			
Плідність	+0,37	-0,43		
Жіноча зайнятість	-0,03	-0,26	-0,66	
Розлучуваність	+0,71	+0,71	-0,2	+0,03

Відповідно до теоретичних постулатів, існує прямий зв'язок між такими ознаками, як освіта і зайнятість; обернений зв'язок – між плідністю та жіночою зайнятістю [4, с. 218]. Для м. Львова підтверджується обернений зв'язок між жіночою зайнятістю і плідністю (коефіцієнт кореляції -0,66), що є свідченням прояву глобальної тенденції зростання зайнятості жінок, нової гендерної політики, орієнтації міських жінок на професійну самореалізацію, а не виключно сімейну.

Для м. Львова спостерігається певні відхилення від теоретичних рис, виокремлених для міст США та Канади, які логічно пояснюються сучасними українськими реаліями суспільного розвитку. Зокрема, відсутній зв'язок між освітою та зайнятістю (коефіцієнт кореляції 0,09), тоді як теорія говорить про тісний прямий зв'язок. США та Канада є типовими прикладами «відкритого суспільства», де інтенсивна вертикальна соціальна мобільність [2, с. 223–224], та “меритократичного суспільства”, коли “еліта включає в себе найсильніших, найенергійніших та найздібніших” (за В. Паретто). Здібності, реалізовані через освіту та професійну діяльність є каналами висхідної соціального руху. В Україні, і місті Львові зокрема, спостерігається високий освітній рівень населення: вищу освіту мають близько 30% населення, причому за період після 1991 р. цей показник зріс на 14% [5]. Водночас у 1990-х рр. відбулося скорочення зайнятості, виникнення безробіття, формування ринку праці в умовах кризи та структурної трансформації господарства, коли особи з вищою освітою втрачали місце праці, не могли влаштуватися на роботу за спеціальністю, втрачали свою кваліфікацію. Досі існує невідповідність між напрямками підготовки фахівців та вакансіями ринку праці, а факторами прийняття рішень при працевлаштуванні є не лише наявність диплому про освіту та професійні якості претендента, а й суб'єктивні додаткові чинники: знайомство, родинні зв'язки тощо. Тому, вважаємо, що відсутність зв'язку між освітою та зайнятістю відображає реалії сучасного життя в Україні.

Разом із цим, для Львова виявлено прямий зв'язок між розлучуваністю та зайнятістю (коефіцієнт кореляції +0,71) й освітою (+0,71). Тобто, із зростанням рівня зайнятості, як і частки населення з вищою освітою зростає розлучуваність, оскільки зменшується час для сімейного спілкування, зростають очікування від подружжя.

Міста є концентраторами культури, інформації, інтелекту, інновацій та капіталу. Тому, відповідно до їх ролі, спосіб життя у місті відображає парадигму соціально-економічних відносин, яка притаманна тому чи іншому періоду. Виділяється чотирирівнева модель впливу тенденцій розвитку соціальних систем на розвиток міста, що відобразиться і на способі життя населення: глобальні тенденції розвитку, тенденції розвитку в Україні, тенденції регіонального розвитку та власні (специфічні) тенденції розвитку міста [1, с. 11]. Глобальні та загальнодержавні тенденції впливають на розвиток усіх великих міст України, тоді як регіональні – специфічно на окремі міста, зокрема Львів.

Прояв глобальних тенденцій особливо відчутний щодо великих міст, оскільки вони поки що дуже мало визначають розвиток середніх і малих міст. Вказується сім визначальних тенденцій розвитку міст у світі XXI ст.: інформаційний вибух, нова інформаційна парадигма мислення; глобалізація світової економіки й одночасний світовий розподіл праці; руйнування двополюсного світоустрою, нові економіко-політичні союзи; екологічна парадигма мислення; стрімкі науково-технологічні зміни; старіння населення розвинутих країн та демографічний вибух у країнах, що розвиваються; нова гендерна політика [1, с. 11–12].

Специфічні тенденції розвитку міст у Східній Європі, а отже і в Україні, виділяє соціолог Е. Гідденс. Він вважає, що східноєвропейські міста зазнали значних планувальних змін у часи адміністративно-командного господарювання; приватні будинки в основному мали люди з низькими доходами [2, с. 540–541]. Проте слід мати на увазі, що планування розвитку міста Львова у радянські часи накладалося на вже сформовану історичну частину міста. Рисами сучасного розвитку великих міст Східної Європи є формування центральної ділової зони, субурбанізація та джентрифікація.

У 1990-х рр. принципово змінилися системні чинники міського розвитку в Україні. Відродився інститут місцевого самоврядування; територіальні громади стали власниками нерухомості; формується державна та регіональна політика; змінилися умови доступу до ресурсів. Замість типовості та уніфікації головними рушіями розвитку міста стають індивідуальність, особливість і унікальність [1, с. 7–8]. Системні чинники, які визначатимуть тенденції розвитку великих українських міст у найближчі роки [1, с. 26]: різка диференціація доходів населення, стрімке майнове розшарування, наслідками якого є зростання прихованої соціальної напруги, процеси територіального розшарування населення; зміна економічного устрою, багатуокладна економіка; масове зношення житлового фонду; демографічна криза, старіння міського населення; маргіналізація культури міського населення.

Головною тенденцією регіонального розвитку в Україні є стрімка соціально-економічна диференціація регіонів (областей). Львів є регіональним центром Західного соціально-економічного регіону України. Формування такого регіону та провідна роль міста закріплюється також тим, що області, які входять до нього, розташовані поблизу кордонів з країнами Східної Європи [1, с. 25]. Додатковим чинником слід вважати міцні культурно-історичні, релігійні традиції населення.

Таким чином, застосування теоретичних постулатів, сформульованих для соціальних ознак міст на матеріалах розвинених країн світу, при дослідженні міського способу життя в Україні вимагає корекції із врахуванням сучасних тенденцій глобального та національного розвитку, а також виявлених соціологами відмінностей між містами розвинених країн та пост-советського простору. Тому подальші розвідки будуть проводитися із розширенням набору показників, що характеризують соціальне життя населення м. Львова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко-Бойчук О.В. Стратегії розвитку міст України: практичний посібник. – К: Універ. вид-во “Пульсари”, 2002. – 156 с.
2. Гідденс Э. Социология. / Пер. с. англ. – М., 2002. – 704 с.
3. Тридід С.О. Оцінка рівня та способу життя населення регіону // Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х., 2006. — 18 с.
4. Herbert D. T., Thomas C. J. Cities in Space: City as Place. – London, 1995. – 340 p.
5. www.census.gov.ua – офіційний сайт Всеукраїнського перепису населення 2001 року.